

OBICEIUL CA ACT DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ

CUSTOM AS AN INTERCULTURAL COMMUNICATION ACT

Tatiana POTÂNG,

doctor, lector superior,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Intercultural relations represent an interdisciplinary domain that investigates various social sciences, as well as the interaction between people of different cultures. In the Romanian cultural space a sample of multiculturalism and multiculturalism is Basarabia, whose cultural patrimony is polymorphic and whose location is specific from geopolitical, social and historical points of view.

There are communities with mixed populations – Romanian and Ukrainian in the north of Moldova. Cultural interaction is determined by common calendar customs, especially those that correspond to winter holidays representing an important symbolical component of culture. It is understood by the whole community, despite the age and nationality. These two cohabiting entices present a lot of differences and similarities resulting from cultural interactions, which can be synthesized in the trinomial function-structure- signification.

Relațiile interculturale reprezintă un domeniu interdisciplinar care realizează, prin intermediul diferitelor științe sociale, studiul interacțiunilor oamenilor de culturi diferite. Studiul intercultural răspunde întrebărilor referitoare la ce se întâmplă atunci când două sau mai multe culturi interacționează la nivel interpersonal, de grup sau internațional, cu alte cuvinte în cazul comunicării interculturale. Comunicarea interculturală presupune atât aspecte ale comunicării interpersonale, cât și aspecte instituționalizate ale comunicării în masă, deoarece, în mod firesc, diferite aspecte ale culturii circumscriu atât dimensiuni personale, cât și de grup. Miza comunicării este însă faptul că ceea ce emițătorul dorește să transmită ar trebui să fie decodat corect de către receptor. În cazul comunicării interculturale, emițătorul și receptorul aparțin unor culturi diferite.

În orice țară democratică în care coexistă mai multe culturi se pune și

problema egalității între cetățeni, deoarece se constată că manifestările culturii celei mai puternice - fie prin numărul celor care o posedă, fie prin puterea politică sau economică a acestor persoane - tind să domine, și, în final, să anihileze celelalte culturi din țara respectivă.

Principiul respectului pentru celălalt și pentru modul lui diferit de a fi, se aplică însă mai mult în teorie decât în practică. Termenul de percepere a diferenței culturale indică asupra diversității limbajului, a gândirii, a obiceiurilor sau a stilului. Întrebările și emoțiile care ne însoțesc de-a lungul percepției diferenței reprezintă începutul procesului de comunicare interculturală, un imbold de a-l cunoaște pe celălalt.

Comunicarea interculturală se produce când încercarea devine un efort pentru a reduce incertitudinea și anxietatea diferențelor percepute. Grupurile sau culturile percepute ca fiind diferite pot crea bariere care ne pot

prinde în cursă prin părtiniri, aroganță personală, stereotipuri negative. Diferențele perceptibile desemnează faptul că îi apreciem pe ceilalți într-o manieră proprie, pentru a-i măsura după criterii de asemănare sau diferențiere. Acest fapt duce la „categorisiri”, iar atunci când „categorisirea” este negativă, aceasta devine o sursă a rasismului, a intoleranței și a prejudecăților.

În spațiul cultural românesc un caz exemplar de multiculturalitate, dar și de multiculturism, în dependență de situația politică, îl prezintă Basarabia, al cărei patrimoniu cultural este polimorf și a cărei situație este specifică din punct de vedere geopolitic, social și istoric. În virtutea unor circumstanțe istorice (repetate valuri de imigrație și emigrație), acest teritoriu a fost supus multiplelor influențe culturale, iar statul contemporan, Republica Moldova, este apreciat a fi multi-etnic și, respectiv, multicultural. Multiculturalitatea din Republica Moldova nu a degenerat în conflicte inter-etnice de amploare, deși, în anumite perioade istorice, s-au înregistrat tensiuni în acest plan. Conștientizarea unității culturale și de neam continuă să rămână până în prezent un subiect grav și complicat. Declararea independenței politice însă nu poate fi interpretată și ca independență culturală în sensul desfacerii, ruperii de la matricea culturală românească, poporul de aici fiind exponent și reprezentant al culturii românești. În același timp, nu putem neglija caracterul contradictoriu al patrimoniului cultural românesc din Basarabia. Din acest punct de vedere, considerăm constructiv să fie urmărite similitățile și diferențele structural-funcționale dintre culturi atestate în urma multiplelor conexiuni istorice.

Pentru a înțelege mai bine relația dintre culturile din spațiul geografic basarabean, dintre obiceiurile ce se practică, este necesar să precizăm dacă un obicei ce a fost impropriat de un agent cultural se subscrive normelor de epistemologie ale celeilalte culturi și dacă motivațiile agentului sunt îndreptățite în cadrul tiparului de motivații proprii culturii respective. Dacă culturi diferite au conflicte epistemice, înseamnă că ceea ce este valabil într-o cultură poate să nu fie valabil în cealaltă. Rezultanta ar fi că, în realitate, aprecierile valorice referitoare la valabilitatea unei culturi sunt, de fapt, norme inter-subiective ce se referă la cultura unui agent.

Studiu de caz

În Republica Moldova minoritatea ucraineană este destul de numeroasă, dar nu este uniform repartizată, localizându-se preponderent în zona de nord a țării. Cele mai multe localități cu populație ucraineană se află în apropierea satelor de moldoveni, unele chiar preluând toponimia: De exemplu, *Funduri-vechi* din raionul *Glo-denii* este un sat moldovenesc, iar *Funduri-noi*, din imediata apropiere, este populat de ucrainieni. Situația e similară cu satele *Limbeni-vechi* / *Limbeni-noi*. În același raion există însă câteva comunități cu populație mixtă - română și ucraineană: *Iabloana* și *Sturzovca*. Aceste comunități sânt relativ tinere, fiind constituite cu aproximativ 150 de ani în urmă, drept rezultat al politicilor migraționiste organizate de Rusia țaristă. În aceste comunități fenomenul multiculturalismului poate fi urmărit în desfășurarea sa firească și multiaspectuală. Multiplele perturbări sociale și politice prin care a trecut întreaga populație din Basarabia s-au reflectat, într-un mod aparte, în aceste comunități.

În primul rând, faptul că timp îndelungat generații întregi au trăit sub influența unor culturi diferite a acutizat perceperea diferenței culturale și a solicitat conștientizarea necesității păstrării propriilor tradiții și obiceiuri. În acest spațiu s-a cristalizat un sentiment particular al toleranței culturale. În al doilea rând, perceperea diferenței presupune că oamenii nu împărtășesc aceleași norme, structuri, sisteme, dar acceptă diversitatea de limbă, gândire, obiceiuri.

Etniile din aceste localități sânt conștiente de condiția lor diferită atât în cadrul comunităților, în raport cu ceilalți, cât și în raport cu etnia de origine. Această situație însă nu a degenerat în conflicte culturale sau interetnice, cum ar fi fost de așteptat. Un factor decisiv în procesul coexistenței armonioase multiculturală a fost unitatea credinței ortodoxe, care a catalizat apropierea și asimilarea valorilor culturale. Frecventarea aceluiși lăcaș de cult, ritualurile de trecere, secundate de practici religioase comune – cununia, botezul, înmormântarea, constituie până în prezent un prilej de apropiere și comunicare. Un alt prilej de apropiere îl constituie obiceiurile calendaristice comune, în special obiceiurile din cadrul Sărbătorilor de iarnă, care reprezintă o impresionantă componentă simbolică a culturii, conștientizată de toată comunitatea, iar Crăciunul și Sfântul Vasile sânt sărbătorile creștine ce antrenează întreaga comunitate folclorică indiferent de vârstă și etnie.

În ambele comunități Crăciunul și Sfântul Vasile se sărbătoresc pe stil vechi, respectiv - 7 și 13 ianuarie. Se practică, în linii mari, obiceiurile obișnuite în zonă: *Colindatul*, *Uratul*, *Pantomimele animaliere* (*Căluțul*, *Capra*), *Steaua*, *Semănatul*. Aceste

practici a două etnii coabitante prezintă o serie de deosebiri și asemănări rezultate în cadrul interacțiunilor culturale ce pot fi relevate în baza trinomului structură – funcție – semnificație. În același timp, aceste comunități prezintă și deosebiri interculturale de ordin socio-cultural.

Deși ambele sate sunt alcătuite din aceleași etnii și se află la o distanță de doar câțiva kilometri, se pot constata diferențe considerabile în practicarea obiceiurilor de iarnă. Un factor esențial, în acest sens, îl constituie diferența raportului numeric al reprezentanților etniilor. În Iabloana raportul numeric dintre moldoveni și ucraineni este de $\frac{1}{2}$, pe când în Sturzovca moldovenii alcătuiesc doar $\frac{1}{3}$ din populația satului. Acest factor a determinat asimilarea treptată a moldovenilor de etnia ucraineană majoritară din această localitate, iar în comunitatea în care raportul numeric este echivalent, fiecare etnie și-a conservat într-o măsură mai mare tiparele, practicile, tradițiile, fiind acceptate interferențele, dar nu și asimilarea.

Este necesar să precizăm că în ambele comunități există o demarcație geografică naturală care separă spațiul „moldovenilor” de cel al „rușilor”, ceea ce, în principiu, ar fi trebuit să favorizeze conservarea obiceiurilor naționale. Dar, cu toate acestea, podul de hotar, în trecut, în ambele localități, constituia spațiul de revendicare a drepturilor asupra fetelor nemăritate, și nu o modalitate de delimitare etnică și culturală. Procesul de asimilare în Sturzovca este în plină desfășurare și în prezent. Asimilarea se realizează în mai multe planuri: în plan lingvistic, prin promovarea unui bilingvism fals; în plan social, prin acceptarea fără dificultate a căsătoriilor între reprezentanții dife-

ritor etnii, care ulterior devin „ruși”; în plan etnografic prin renunțarea la obiceiurile românești și acceptarea unor conglomerate etnografice.

Specificul poeziei ceremoniale din comunitățile date constă implicit și în modul în care au fost asimilate de etniile coabitante scenarii și motive folclorice. În primul rând, au fost asimilate motive care nu intrau în contradicție flagrantă cu coordonatele esențiale și principiile mentalității colective ale etniei respective. În al doilea rând, anumite motive nu au fost calchiate, ci au fost adaptate conform mentalității autohtone. Putem vorbi despre fenomenul de adopție prin optare și adaptare.

În mod paradoxal, exportul de practici folclorice la nivel structural-semantic se înregistrează tocmai în comunitatea majoritar ucraineană. De exemplu, ucrainenii de acolo practică *Călușul*, obicei preluat de la moldovenii, dar, din cauza barierei lingvistice, au redus textul la câteva îndemnuri pentru cal. Restul dialogului din acest spectacol folcloric, care s-a păstrat în ceremonialul moldovenilor, a fost suprimat în practica ucrainenilor în favoarea liniei melodice și a dansului. Anume aceste particularități (melodia și dansul) sânt precizate de interpreți atunci când își etalează diferențele față de același spectacol folcloric din alte zone.

Un alt exemplu de interferență la nivel structural, îl constituie *Semănatul* care este o practică a moldovenilor, și care a beneficiat de o adaptare apropiată de textul românesc în ucraineană. Dacă la început textul era interpretat în limba receptorului, adică în română pentru români și în ucraineană pentru ucrainenii, în prezent s-a produs o simbioză a ambelor variante în una, care

însă, surprinzător, nu au rezultat o dublare a mesajului. Varianta de început specifică zonei: *Sănătate nouă și la anul cu sănătate*, a fost suprimată și textul acum începe în rusă: *Сею, сею, посеваю/ Много счастья вам желаю*, și continuă în română pentru a detalia imaginea fericirii prin comparații tipice. *Să trăiți, / să înfloriți, / ca merii, ca perii, / în mijlocul verii.*

În virtutea unor premise obiective (unitatea de credință și rasială, trecutul comun etc.), putem constata că pentru reprezentanții ambelor etnii obiceiurile de iarnă comportă aceleași funcții: integrativă, magică, comunicativă și estetică.

Raportată la perspectiva lui Bronislaw Malinovski, sărbătorile și ceremonialurile satisfac nevoile integrative, spre deosebire de alimentare și procreare, care satisfac nevoi biologice, și spre deosebire de lege și educație, care satisfac nevoi instrumentale. În această privință, obiceiurile din cadrul sărbătorilor de iarnă răspund unei funcții integrative, deoarece membrii comunității se concep o componentă a unui ansamblu multicultural, distribuindu-și aproape intuitiv funcțiile și rolurile în acest ceremonial complex, fie în calitate de emițător, fie în calitate de receptor. Relația executant – beneficiar este instabilă, rolurile inversându-se foarte ușor, dar, de obicei, criteriul repartiției este vârsta, executanții fiind mai tineri, iar beneficiarii mai în vârstă. Indiferent de rolul pasiv sau activ pe care îl joacă în cadrul ceremonialului, toți participanții se percep o componentă activă nu doar a comunității din care fac parte, dar și a spațiului cultural de origine, fapt accentuat mai ales la ucrainenii din Iabloana. Comparând variantele colindului din localitate cu cel al ucrainenilor din re-

giunea Cernăuți de unde au descins, ei se bucură să constate aceleași structuri și imagini ca și în textele ucrainenilor din țară. Sentimentul unității de neam se manifestă pregnant mai ales în cadrul Sărbătorilor de iarnă, ei simțindu-se responsabili pentru păstrarea obiceiurilor în varianta cea mai apropiată de cea inițială. În același timp, ambele etnii coabitante vorbesc cu respect de obiceiurile celeilalte, considerându-le apropiate, deoarece sânt element cultural a localității din care fac parte toți.

Indiferent de modalitatea de interpretare, practicile din cadrul sărbătorilor de iarnă comportă o funcție magică, propițiatoare, pentru ambele etnii. În acest sens, Pavel Ruxăndoiu afirma cu referire la funcția magică a cuvântului: „În poezia rituală, generată de gândirea și sistemele de acțiune magică, de comunicare cu forțe exterioare omului cuvântul, semn al unui lucru real în uzajul curent, devine simbol într-un sistem de credințe și rituri [1, p. 201].

Deoarece Anul Nou presupune un sentiment al recunoștinței umane, dar mai ales al speranței de bunăstare în anul viitor, cuvintele de urare din cadrul sărbătorilor de iarnă constituie unul din mijloacele cele mai eficace de a influența natura și divinitatea în favoarea omului. Credința în forța magică a cuvântului în pragul trecerii de la un an la altul se regăsește în starea de spirit a colindătorilor, dar și a gazdelor. Atmosfera optimistă din textul plugușorului și al colindelor ucrainene se transmite tuturor. În afară de funcțiile integrativă și magică, obiceiurile comportă pentru toți participanții o veritabilă valoare estetică. Atât românii, cât și ucrainenii își admiră reciproc tradițiile și obiceiuri-

rile, menționând, în primul rând, criteriul estetic.

În comunitățile menționate, colindatul este practicat de ambele etnii, (populația ucraineană de aici practică colindul și în seara de ajun, și la sfântul Vasile), dar în mod diferit ca modalitate de exprimare, ca forță de influență și complexitate compozițională. Practica colindatului prezintă un interes sporit și din perspectiva interacțiunilor la nivel semantic, mai ales deoarece: „Colindele sunt proprii nu numai românilor, ci și popoarelor slave din răsăritul și sud-estul Europei: poloni, ucraineni, huțuli, bulgari, sârbi, croați” [2, p.112].

Vom preciza, în acest context, că la etnia ucraineană (de haholi) colindul (Колядки) apare ca un obicei străvechi al obștii ucrainene, desfășurându-se după ritualuri consacrate, care au suportat foarte puține modificări în decursul timpului. Practicarea colindatului de către moldoveni însă pare să confirme spusele Monicăi Brătulescu: „În condițiile vieții moderne colindatul legat de existența unei obști patriarhale, a pierdut solemnitatea desfășurării, și-a restrâns aria de răspândire și treptat se stinge” [3, p. XI]. La nivelul structurilor formale, textul în ucraineană se apropie de cel românesc, dar nu putem vorbi despre o interferență specifică doar comunităților respective. Este vorba de niște interferențe de origine foarte veche și despre care menționa Petru Caraman: „În aceeași categorie situăm și datina colindatului de la Crăciun (коледування), care însă – după ce prin români s-a răspândit la slavii sudici – s-a comunicat prin aceștia din urmă la toți ceilalți slavi” [4, p. 248].

Se conturează totuși câteva momente particulare în cazul colin-

dului din satele respective. În mod curent, în Basarabia se colindă de Crăciun, iar de Sfântul Vasile se urează. În aceste comunități, românii au renunțat aproape în totalitate la colindatul de Crăciun, înlocuind obiceiul cu altă practică - umblatul cu *Steaua*. Ucrainenii însă au păstrat obiceiul colindatului. Diferențele dintre practicile ucrainenilor din aceste sate vecine se revelă și în acest ritual. În satul majoritar ucrainean - Sturzovca, ucrainenii colindă în seara de Ajun (ca și unii români din sat), pe când cei din Iabloana practică „Vecierea”, un obicei tipic ucrainean, în timpul căruia copiii se duc cu o farfurie de colivă la nașii de botez și le mulțumesc din numele părinților și din numele lor pentru că au binevoit să-i creștinească. Colindatul însă se practică chiar în ziua de Crăciun, după slujba religioasă.

O practică specifică doar comunităților respective este colindatul de Sfântul Vasile cu „Mălăncuța” („Malanocika” la ucrainenii), care nu este popular în alte comunități din zonă, dar în schimb, este foarte popular în regiunea Cernăuți, de unde au venit ucrainenii din satele respective. Este semnificativ că în regiunea Cernăuți *Malanca* este un spectacol cu măști, iar în Iabloana comunitatea importatoare l-a păstrat în varianta de colind, aproape intact.

În colindul românesc din aceste comunități se întrevăd multiple analogii cu textul ucrainean, fapt ce ne permite să considerăm că românii băștinași au preluat obiceiul de la ucrainenii și prin această practică s-a realizat interacțiunea și fertilizarea încrucișată a culturilor. În concluzie, putem menționa că interacțiunea culturală în comunitățile mixte se manifestă diferit, fără tipare prestabilite. Am putut constata că un factor definitoriu în manifestarea multiculturalismului este raportul numeric din comunitățile mixte, deoarece majoritatea numerică favorizează manifestarea etnocentrismului, dar și dispersarea etnoculturală a ambelor etnii implicate în procesul de asimilare culturală. Drept consecință, liderii culturali locali susțin practicarea unor obiceiuri tocmai pentru a demonstra coabitarea armonioasă a etniilor. În viziunea lor, între etnii nu există deosebiri culturale, iar atunci când ele totuși se manifestă, trebuie să devină practici comune. Asistăm la un fel de politică eronată a multiculturalismului practicat cu mult fast la nivel local. În același timp, comunitatea care nu prezintă minorități și majorități etnice, constituie un exemplu de multiculturalitate armonioasă în cadrul căreia fiecare etnie își păstrează tradițiile, respectându-le, în același timp, pe ale conlocutorilor de altă etnie, devenind imposibilă asimilarea culturală.

Referințe bibliografice

1. Ruxăndoiu Pavel. *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*. Ed. Grai și suflet, București, 2001.
2. Vrabie Gheorghe. *De civitate rustica*, București, Ed. Grai și suflet, 1999.
3. Monica Brătulescu, *La luncile soarelui*, București, 1964.
4. Caraman Petru. *Studii de folclor*, Vol. II, București, Ed. Minerva, 1987.